

Jozef Gregor – Tajovský – Maco Mlieč

„Mliečnik, a koľkože ste vy to už u richtárov?“ vše zastavil som sa pri starom richtárovi kraviarovi, keď pásal pod cestou kravy.

Maťo vytiahol zaslinenú fajočku z úst, popravil na sebe vrece a jednu ruku pridvihol k oku, ako by na pozdrav.

Poďakoval som mu a Maco díval sa, či sa ho dačo opytujem, lebo bol hluchý zpoly.

Zopakoval som hlasnejšie otázku, on dával pozor aj na ústa, a potom sme sa už shovárali.

Vedel, či som, aj ma poznal, lebo som mu vše podal ohorok, alebo aj celú cigaru.

On mi bol za to dôverným a mňa zaujímal, že vídal som ho voľakedy na bystrých vraníkoch v ľahkom vozíku s gazdom lebo gazdinou do mesta, do poľa; alebo zase seno svázať, drevo voziť. Potom, keď okrivel, chodil s volmi za pluhom a teraz, že už aj ostarel, zoslabnul, pasie už tretie leto kravy.

„A, pán môj, ktože to ráta?! Nuž od chlapectva,“ odpovedal hlasom, ako keby bol mal plné ústa fučky, starý Mliečnik, pravým menom Maco Mlieč, ale tak ho už od štyridsať rokov nikto nepovolal, a na priemeno počúval tak, ako keď ho mamka voľakedy Macíkom pozvala.

„A teraz že koľko máte rokov?“

„Ktože ho tam... Nuž ale budem mať iba dáky rok-dva menej ako náš gazda. On sa bol takto v lete oženil a ja potom na jeseň prišiel som k nemu za paholka.“

Gazda mal už aspoň šesťdesiat rokov, lenže sa ten nedal s Macom ani porovnať. Bohatý, doprial si, nič nerobil, peší nevyšiel ani do poľa, nuž mal brucho ako súdok a tvár ako mesiac na splni, a na Macovi iba ohorená čierna chlpatá kožka na širokých, veľkých kostiach, čaptavá noha a dokľavené prsty na rukách.

„A plácu že akú máte?“

„Peňazí?“

„Hej.“

„A len tak, čo potrebujem: na dohán, švíbalky a... A načo že sú mi už teraz? Aj tak by som ich užiť nemohol. Ženy, detí nemám... A gazda sľúbil, že ma opatrí až do smrti, či budem vládať dačo robiť lebo nie,“ s akousi hrdosťou odpovedal starý Mliečnik, že má také zásluhy.

Sedeli sme na medzi.

Maco pripálil si fajočku, dva-tri razy lepšie potiahol, aby sa mu rozfajčilo, utrel si zpakruky zaslinené gamby a obrátil svoje myšacie oči na mňa a pokračoval.

„A čože viacej človek zgazduje za mladi, ako keď ťa na starosť má kto opatríť a po smrti zahrabať? To je najväčšia pláca, čo ja mám sľúbenú od môjho gazdu, Pán Boh mu daj zdravia.“

Skoro som nevedel, čo Macovi proti tomu namietnuť.

„Ale je to zaslúženô! Len si poráťajte. Slúžite aspoň tridsať rokov, a čo by vám len po piatke bolo vyšlo na rok, viete, koľké by ste teraz mali peniaze? Mohli by ste si len tak žiť a nemuseli ani kravy pásť. I tak je to na vás už zle, tieto pľušte v jeseni, a zima, viator, kravy zabiehajú.“

„A, ľaľa, aké sú tiché. Muchy neštípu, a môže sa rozpásať celým poľom,“ pretrhol ma v reči.

„No, len si poráťajte, čo vám vravím.“

„A čože budem rátať... Veď ma zase choval za meru rokov,“ nechcel rátať Maco, lebo peniaze mali preňho platnosť len po šesťák-dva, za čo si mohol pálenky, dohánu a švíbaliek kúpiť.

„Odieval,“ pokračoval ďalej, „a pálenka a dohán — to tiež voľačo vynesie, čo len dva paklíky do týždňa, a na fruštík, olovrant každý deň za pohár a cez kosbu, žatvu aj päť razí — to tiež voľačo do roka koštuje aj toho gazdu. Zase treba uznať. Aj takto v meste, keď som čakal na gazdu, už ako je richtárom, veru aj vína, mäsa, cigaru mi podal, mal by som hriech tajiť. A mne bolo jedno: či v meste na vozíku pod cieňou driemať a či doma v koniarni,“ nevedel dosť vynachváliť gazdu.

Zadivený vstával som.

„Tak vy ste, Maco, celkom spokojný so službou a plácou?“

„A veru sa nemôžem ponosovať, ani za mladi, ani na starosť.“

„Tak zdravý zostaňte.“

„Zdravý si choďte,“ rozišli sme sa.

*

Ja vlastne nemusel som sa pustiť ani do reči so starým Macom, len sucho rozpovedať jeho históriu, nakoľko ju znám. Ale aby ste nepovedali, že vymýšľam, radšej som sa zastavil minulej jesene pri ňom na medzi, aby ste z jeho vlastných úst počuli, ako sa má, že je so službou, s plácou a celým svojím životom spokojný a hrdý na svoju sluhovskú vernosť a prácu, za ňu sa mu už vyše štyridsať rokov dajú každý deň najesť, vypiť, pofajčiť

a má sľúbenú opateru do smrti, či bude vladať robiť lebo nie, a po smrti slušné zahrabanie. Starý Mliečnik ako osemnásťročný prišiel k majetnému sedliakovi za paholka ku koňom. Otec jeho valaštil, nuž aj malý Maco bol pri otcovi do sedemnásteho roku honelnikom a potom pod do lepšej, väčšej služby za paholka k mladému gazdovi. (Tohoto otec bol tak nanáhle zomrel, nuž mať chytrou oženila devätnásťročného jediného syna a gazdovali.)

Mladý Mlieč bol mocný, robotný ako koník. Povrávali ľudia, že to preto, že bol od rodu trocha nasprostastý a aj hluchý.

Prezvaly ho teda dievky, ako do dediny prišiel a počínal ich, ako druhí paholci, natahovať — Mliečnikom, už neviem, či preto, že bol krátky, široký, hrdla nič — ako by ho z pňa odťal.

Zjednala ho mať, a kým tá a otec žili, stará gazdiná zaodievala Maca, dala mu vše na dohán, lebo sa už bol naučil, ako všetci chlapi, ešte na salaši fajčiť, ale pár zlatých vše vyšlo materi Macovej, ačkoľvek brala zo synovej pláce na každé sviatky po zlatom, po dva.

Ale rodičia mu potom jedno za druhým pomreli, stará gazdiná tiež, a Macovi na piaty rok už nevyplatili, na šiesty ho nejednali a Maco slúžil ďalej.

Dali sa mu najesť, kúpili mu súkna na háby, krpce, dávali mu každý deň pálenky, na dohán si vše vyprosil a takto šiel rok za rokom.

Keď mu rodičia pomreli, Maco sa bol chcel aj oženiť, ale za takého mrzkaňa hluchého nechcela ísť žiadna dievka.

Je pravda, že Maco čela ani skoro nemal, oči ako myš, nos ani gombička a celý preliaknutý, len líca ako by ho ucápal a vrchnú gambu na tri prsty a odutú, ako by ho všetky predné zuby bolely. Vlasy ako ježa a hrdzavé voľáke, uši skoro nič. Ale jednak, keby sa bol poprosil, bol by sa mohol oženiť. Ale on dievkam vynadal, naštekal a o ženu sa viac neobzrel.

Začas sa ešte držal ako mládenec, holil si celú tvár, vlasy si mastil, začesával a dával podstrihovať. Ale keď mu prešlo tridsať rokov, čím ďalej, tým viac sa zanedbával. Neumýval sa, iba v nedeľu, alebo keď ho gazdiná lebo dievka od stola zahnojeného oddurily; nečesal sa, len keď mu vlasy už na pleciah visely, vzal rajnicu, založil na hlavu a podstrihol si ich sám, aby nemusel dva groše platiť, alebo mu ich zastrihli druhí paholci, pravda, z roztopaše, vše ho spravili na väčšiu opicu, ako sa sám. Ruky utieral o nohavice lebo klobúk, a krpce ani nevyzúval, iba keď ho dačo omínalo, alebo keď podošvu bolo treba prištieť. Do hory, do poľa bolo to všetko dobré, a keď išiel do mesta, zahodil na seba čiernu dlhú huňu a tá to všetko zakryla.

„A čo koho doň? Ani gazdu nič, keď si svoju robotu spraví...“

Tak za vyše dvadsať rokov bol Maco pri koňoch: oral, svážal, v zime okolo dreva, hnoja a vozil gazdu, gazdinú do mesta.

Roboty bolo vždy dosť. Sluhovia iba ješť chodili do čel'adnej a sotva si stačil ústa utrieť, už gazda, gazdiná vydávali nové rozkazy, robotu aj na tri dni.

Maco spával pri koňoch na pograde,^[1] a potom neskoršie, keď sa mu bolo ťažko štvorigať hore, spravil si posteľ vedľa koní.

Kone rád opatroval Maco, ako svoje vlastné, lepšie ako seba. Koľko razí, keď vyvolili gazdu za richtára a cvalom vše v zime doleteli do mesta, stiahol Maco so seba známú čiernu huňu a zakryl spotené kone, a on popchal premrznuté ruky krížom pod pazuchy, alebo ich rozháňal a prestupoval hore-dolu, kým gazda meškal u slúžneho^[2] lebo na stoličnom dome.

Maco vozieval gazdu, gazdinú aj do poľa, na lúky, lebo už boli stučneli a nemohli, nemuseli sa peši unúvať za robotníkmi. Maco stal sa tak viac panským kočišom ako sedliackym paholkom.

A gazda ho mal rád, lebo zo šiestich koní jeho dva byly najbystrejšie, najkrajšie a Maco ich vedel isto v ruke držať a k tomu bol trepezlivý v čakani do nekonečna.

Keď mu jedny kone ostarely, kúpil mu gazda druhé, mladé a tak sa stalo, že raz podvečer hnal po gazdu do mesta. Mladé, nevyvčičené kone sa mu splašily, prevrhly vozík do hrádze a Maco zlomil si nohu.

Dal Maca gazda do špitála, lebo „škoda by bolo o takého robotníka prísť, ak by sa mu to doma zle malo vyhajiť“.

Maco sa vystrábil, ale noha zostala jednak krivá, lebo mu ju dolomilo v kolene, v ňom ho stále potom pichalo, že nemohol sa na ňu smeie opierať, ale vláčil ju vyvrátenú za sebou a pristupoval až do smrti viac na priehlavok, ako na podošvu.

Nebol už teda súci ku koňom, a potom aj roky prichodily, prišlo mu robiť na voloch.

O pár rokov ale nevládal už ani volom jarmo na šiju vložiť, tak opadol. Premyslel teda gazda tak, že ho dal ku kravám.

„Nech sa zahadzuje na tej jednej za nimi,“ smial sa, keď sa o tom s gazdinou radili.

Maco teda pásaval kravy od jari do jesene a cez zimu kímil, napájaj, odchraňoval.

Spával už v telienci a veľmi si chválil, že mu nefuči a teliatko neublíži.

Že sa takto pomaly vracia ta, kde býval ako malý chlapec, k mladému statku, to si Maco raz nevedel uvedomiť, každému násilnému ústupku bol vďačný, vlastne nevedel, že ustupuje.

Keď mu kone vzali, dobre, „aj tak mi už žily v rukách drevenejú“. Vzali mu voly, dobre, „ani naložiť ako sa patrí, ani podvihnúť, ani brázdu, ako má byť, vytiahnuť... Táto noha moja čaptavá. Ale druhých ožobráči ešte horšie. Nuž ďakovať Bohu, že som tak, ako som... Hó, Rysul'a, ideš sem, Soboňa! Sto bohov, ale ti nadám, len sa mi ho opováž na cudzô. Nemáš dosť svojho?“ Ani nepomyslel na svoj úpadok.

Keď som sa takto po poli prešiel, vše som prišiel s ním do reči a som ho podpaľoval, a keď sa mi trafilo k richtárovi, to sme si ho doberali aj s notárom, kedy sa už bude ženiť, a radili mu všetky staré dievky, vdovice a prespanky.

Jedna že má peniaze, druhá troje detí, tretia že pije a bude pri nej aj jemu dobre, a s tou-onou ho vždy domírzali, že za ňou chodí...

„Len sa musíš dáko obriadiť, oholiť, škandry ostrihať, lebo ja ťa takúto plúhu neosobášim,“ hovoril mu vážne notár.^[3] My sme sa smiali a Maco vytrčal tri zuby zpod širokej gamby a tiež sa uskríňal, ale len preto, že sme sa smiali všetci.

Maco skutočne už bol zanedbaný úplne. Už aj desať rokov, čo sa neholil, len si tak vše nožnicami zпамати po brade kostrnky posrážal. Oči zaliate, vlasy ako stará riečica, ruky od blata a hnoja všetky dopadané, len tá vrchná gamba, zarastená, čo mu trčala, a tie zuby zpod nej ako koly.

„Ale, pán urodzenký, radšej trocha toho dohániku do fajočky...“^[4]

Notár mu vše dal panenského dohánu^[5] do handričky a Maco, aby sa ho čím viac navoňal, hybaj večer do čeladnej za pec na lavicu a fajčil aj očima aj ušima; vyškrabal, pomiešal a fajčil znovu, kým ho dievky nevyhnaly, že smrad robí.

„Ale veď mi je zima, ako ma trasie, a mokrý som... A čože? Aké panie! A druhí paholci vám môžu smradiť,“ bránil iba vari toto jediné svoje právo a nechcel vyjsť.

Ale keď ho toľko vyhánaly, naučil sa celkom opatrne fajčiť v maštali a do čeladnej prestal chodiť, iba ak k jedlu. I to mu vyniesli: lebo už nechceli s ním z jednej misky jedávať.

V jeseni počal Maco polihovať na poli aj doma.

Zima, dych mu počalo stavať, v nohe ho tiež štiepalo. Ale nikomu sa neponosoval, len keď veľmi štiepalo, hladil si rukami nohu, alebo ju v poli nad ohníkom prihrieval. Na bok mu voľakto poradil surovej kapusty. Gazda mu so smiechom pripomenul, že to už pred smrťou, notár doložil, že sa mu prichodí ponáhľať s tou ženbou, ak chce ešte dačo užiť, a každý dačo, ale všetci len na posmech.

Maco ani slova, ani len dohánu od notára nezapýtal. Len si kázal dievkam navariť plúcnika, že mu ktorýsi kraviar-kamarát poradil, ale tie mu ho nenavariely. Priložil si ho teda sám k ohnísku a dievkam našomral, že „pocháble pochabie, len frajerov keby bolo...“

Ale plúcnik hneď nepomohol, kapusta tiež nie, nechal lieky tak a iba čo si častejšie vošiel pýtať na dohán a od gazdinej pýtaval si pálenky s korením do skleničky. Do dohánu poradili mu mrvu zo sena namiešať, a tak mu vraj ozaj dalo ľahšie dýchať.

O Vianociach už nevládal ani okolo statku. Tak ho vše aj za pol hodiny dusilo, že mu až slzy tiekly. A od slabosti musel sa oprieť, sadnúť, a len fajku, fajku. Vše naprosil paholkov a tí zase, keď videli, čo je s ním, aj z vlastnej vôle hodili sena kravám, napojili, odchránili.

Po Vianociach prichodí tuhá zima.

V telenci počalo Maca drgľovať, čo si aj vše slamy prihodil a vrieč a handár na seba nanosil. Ráno museli ho budiť, vlastne dvíhať, do jedla siliť, ale aj to len tak pobabrilo, lyžicou popichalo.

„Už ja ďaleko nepotiahnem,“ vravel si sám sebe. „Ale hovádo je hovádo a aj to si musí odpočinúť.“

Na dvore ticho, všetko zaspáva, iba v Macovej duši ako by sa dnilo.

„S gazdom však na čom som? Mne sa len vari predsa bude treba porátať, ako mi aj ten —“ pomyslel na mňa.

Porátanie, pravda, počal teraz chápať s druhej strany, nie, ako som ho ja bol navádzal.

„Chová ma, šatí ma, na Všetechsvätých nové krpce, baranicu mi kúpil... a ja roboty žiadnej. Akože to ešte odslúžim, ak ma toto nepopustí...? Nepovedať nič? To by bolo... Nevedieť ani ako umierať. Akože si ľahneš do tej zeme?! Veď by som ani nezhnul,“ prišla mu na myseľ jeho celoživotná filozofia: poriadne robiť (sebe či cudziemu, to mu bolo vedľajšie) a statočne zomrieť.

Zodvihol sa so slamy a zavliekol pod okno.

Svetlo.

Otvorily sa dvere a okúňavo vovliekol sa do izby Maco.

Gazda sedel za stolom pri poháriku a prezeral akési ľajstre obecné.

„Gazda...,“ a zakašľal i zapišťalo mu na prsiach a stiahlo hlas, „ja sa už ďaleko nepovlečiem... prišiel som sa porátať... ak som vám dlžen, koľko by som vám to teda ešte mal dosluhovať?“ vzrušene začal Maco.

„A čože je tebe, Maco, veď si ty voľáky celý nanič, shrbený, premenený,“ vstal a divil sa gazda, lebo ho už pár dní nebol zblížša videl.

„Veď zato. Ak by som vám mal doplatiť, to by ma v tom hrobe večne mrzelo, že som si tak vygazdoval na starosť,“ povedal a vypadly mu slzy.

„Ale, čoby, ešte ja mám...“ — sňal kalendár a s čistej strany vyčítal, „všetko spolu trinásť zlatých ti vyplatíť a od Všetechsvätých ti zase hádam dačo zvýši... Na ráno porátame s gazdinou a tieto ti, ak chceš, aj hneď vyplatím,“ stával sa gazda veľmi spravodlivým aspoň teraz.

Macovi sa náramne uláhčilo, utrel si košeľou ústa, nos a oči a bol by sa zasmial od radosti, keby ho nebolo všetko bolelo.

„Ale nie, gazda môj, neustávajte sa. Mi to bude vari dosť na pohreb. Len ma,“ a pristúpil ku gazdovi a chytil ho za ruku, „nie ako koťuhu, dakde pod plot. Veď kým som vládal, robil som ako druhí...,“ a Macovi slzy zablyšťaly sa pod chľapatou obrvou.

„Si hádam človek ako druhý,“ uistil gazda Maca ohľadom pohrebu. „Nuž ale či sa už ozaj sberáš zomrieť?“

„Veru, vari už tu moja hodinka. A nestojím už ani za toho Miša (slepý starý kôň, čo sečku rezával, mlieko do

mesta vozil a takú ľahšiu robotu konal), nuž načože som na oštaru svetu aj sebe,“ teraz už celkom spokojne hovoril Maco.

Gazda počal Macovi smrť vyhovárať, ako by sa jej ten bol bál, a Macovi bolo, ako keby mal ísť na svadbu. Hovoril mu, že mu pošle na ráno Švingorku (babu): „Namastí ťa špiritusom a do čel'adnej ti musia postlať, zohreješ sa, prejde ti za dva-tri dni, a budeš chlap ako buk,“ a na potešenie naliat Macovi do pohára vína. Maco vzal, priložil k ústam, ale mu vypálo žalúdok, položil späť.

Gazdu vypočul, ale sa nepotešil. Bolo mu to ľahostajné. Ak vyzdravie, bude robiť; ak zomrie, bude v hrobe hniť. A jemu bolo akô jedno, takô druhô.

„No, dobre, keď pošlete, ale jednak, gazda môj aj gazdiná,“ a hľadal ju očima po izbe (ale tá bola u sestry), „ďakujem vám, že ste ma celý môj život vo vašom dome obchodili, chovali, šatili a všetko... Pán Boh vám daj zdravia, aj vašim deťom,“ chytil Maco gazdovi ruku a bozkal mu ju prv, než by si ju bol mohol odtrhnúť od Macových úst.

Konečne aj richtárovi vypadly slzy a v svedomí bohvie, čo si myslel, ale všetko dobré. Bolo už však neskoro. Maca našli ráno studeného v telienci.

Gazda vystrojil mu krásny pohreb s kňazom a odobierkou, na truhle bolo ešte aspoň naposledy spravodlivé meno Macovo, aj kedy sa narodil a zomrel, že richtára celá obec pochválila, len sluhovia v obci povrávali si, že však ho mal za čo pochovať...

Vysvetlivky:

[1] *Maco spával pri koňoch na pograde* — visutej posteli v maštali

[2] *Kým gazda meškal u slúžneho* — náčelníka okresu (úradníka, vymenovaného na to miesto)

[3] *„Ja ťa takúto pl'uhu neosobášim,“ hovoril mu vážne notár.* Notári, ktorí boli ako závislí úradníci exponenti vládnucej triedy v Uhorsku, bývali zpravidla i matrikármi. Civilný sobáš u matrikára bol povinný pre všetkých obyvateľov Uhorska. Až po odbavenom civilnom sobáši mohol nasledovať cirkevný sobáš.

[4] *„Ale, pán urodzenký...“* — ten titul sa pôvodne dával len zemanom (generosus = urodzený), neskôr aj iným vzdelancom

[5] *panenského dohánu* — doma vypestovaného, nie kúpeného v trafike